

## ÚVOD

**L**iteratura národního obrození je literaturou období rozkladu feudalismu a jeho postupné likvidace. Nejenže obráží nově vznikající vztahy kapitalistické, které vytvářejí nové podmínky společenského života, ale sama je také nositelkou ideologických tendencí směřujících k posílení těchto vztahů. Ty se ovšem uplatňují v zápase s těmi literárními projevy, které se pokoušejí omezit nebo zastavit rozklad feudalismu a které nemají porozumění pro nově vznikající životní vztahy.

Charakter české obrozenské literatury je určován dále tím, že rozklad feudalismu podmiňoval také formování společnosti na podkladě národní pospolitosti. Tento proces, provázený národním hnutím usilujícím o všestranné rozvinutí a politické uplatnění novodobého národa, kladl na literaturu zvláštní požadavky. Na rozdíl od období předcházejících stává se zjevným, že literatura reprezentující národní osobitost českou musí být psána jazykem českým. Mimo to v souvislosti s jednotlivými etapami boje proti feudalismu literatura usiluje vytvářet ideologii českého národního hnutí, budovat českou národní společnost, popřípadě usiluje o literaturu národní obsahem, tj. schopnou vyjádřit specifickou českého národního života.

Na sklonku 18. století byli příslušníci šlechty i patricijského měšťanstva natolik odcizeni českému jazyku, že česky mluvící živel byl omezen jen na venkovský a městský lid. Tato okolnost dala národnímu hnutí a celému národnímu obrození lidový charakter, neboť rostlo z potřeb lidu, který v něm usiloval o svůj národní rozvoj a o své národní zrovnoprávnění. Rovněž národní literatura, propagovaná vlastenecky uvědomělou inteligencí, mohla své cíle splnit jen za předpokladu, že bude udržovat kontakt s širokými masami lidovými, které tvořily vlastní jádro česky mluvícího obyvatelstva. Právě tyto okolnosti nutí vidět národní osobitost české literatury v těsné souvislosti s kulturními tradicemi lidu, především s tradicí folklórní.

Nezávisle na těchto lidových kořenech obrození mohla se na podkladě historických podmínek společenských stát vedoucím činitelem v boji proti feuda-

lismu, jakož i v národním hnutí jediné buržoazie. V české společenské situaci to znamenalo, že tuto úlohu přejímala drobná buržoazie. Objektivní situace této třídní vrstvy měla ovšem vliv na ideologické tendence uplatňující se v obrozenské literatuře. Byla sama lidového původu a byla zprvu přímou součástí lidu. Okolnost, že mohla v 18. století těžit z reformu absolutního státu, aniž projevovala politickou aktivitu, brzdila uvědomění jejích příslušníků. Přitom její ekonomické postavení nebylo zvláště silné a teprve postupně se upevňovalo. Souběžně s tím se poměrně pozdě stávala schopnou přecházet na půdu vysloveně politické akce. O to významnější byly ideologické teorie a představy, které nahrazovaly plně rozvinutý společenský život. Vyplývalo ze situace této buržoazie a z poměrné její slabosti, že přes její lidový původ se radikálně demokratické, popřípadě revoluční tendence uplatňovaly v soudobém myšlení zprvu jen nevýrazně a ojediněle. Česká buržoazie si zprvu nemohla dovolit radikální řešení, nevyužívala aktivity projevené venkovským lidem v selských povstáních, uchylujíc se spíše k útěsným snům a blouznivým nadějím. To vytvářelo živnou půdu pro vznik liberální buržoazní ideologie. Teprve těsně před rokem 1848 a přímo v průběhu revoluce, kdy se uplatnila revoluční aktivita lidu, došlo ke zjevné krystalizaci dvou názorových táborů, liberálního a radikálně demokratického.

Slabost českého živlu v protíváze k hospodářsky i politicky silnější moci německé působila, že se představa národní jednoty rozšiřovala. Tak se například hodnotila jednota spisovného jazyka Čechů a Slováků jako jednota národní nebo se národní osobitost česká podřizovala základnější, jak se soudilo, a pro zabezpečení Čechů důležitější jednotě slovanské. Teprve postupně a v souvislosti s formováním národní společnosti se poznávalo, že národní pospolitost česká má reálnější charakter než nadnárodní slovanská příbuznost nebo souběžnost společných zájmů. Obdobně se postupně ukázalo, že spolupráce Čechů a Slováků v obrození nevytváří reálné podmínky pro národní jednotu.

Obrozenská literatura česky psaná se rozvíjela z malých počátků literatury omezené zprvu jen na úkoly lidovýchovné. Snaha o plnění nejnáročnějších funkcí soudobé literatury literární produkcí česky psanou, snaha o osvojení nejceněnějších hodnot české i světové literatury (v tom i hodnot folklórních) pro potřeby národní literatury, snaha o vytvoření literární kultury, která by dobře odpovídala potřebám nových společenských vztahů a mohla se přitom svou kvalitou měřit s kulturní tvorbou minulosti, popřípadě svou originalitou s literaturami jiných národností, uplatňovala se etapově, ve shodě s rozvojem situace společenské a politické. Ve shodě s touto situací literatura si kladla též své cíle, vytvářela si prostředky a svůj umělecký styl.

S ohledem na poměry společenské, tj. s ohledem na konkrétní stadia boje proti feudalismu a na konkrétní možnosti v národně osvobozeném zápase, se také vytvářel vztah literatury ke skutečnosti. Vedle tendencí směřujících k uměleckému vytyčení idejí nebo charakterů odpovídajících formování

nové společnosti objevují se i tendence směřující k uměleckému poznání charakteristických vlastností českého národního života a konečně i tendence směřující k uměleckému poznání i prožití rozporů a krizí dané společenské situace. Izolované individuum, vymaněné z feudální vazby společenské, zbavené jistot starého světového názoru, odkázané na to, aby si samo řešilo vztah k životu a světu, objevuje se v literatuře stále častěji jako důsledek nově vzniklých vztahů kapitalistických. Stále přibývá těch projevů, které na podkladě analýzy soudobé situace i subjektivních rozporů dospívají k revoltě, ať již přímé nebo nepřímé.

Na podkladě toho, jak se obrazy měnící se objektivní podmínky společenského i politického dění v obrozené literatuře, můžeme sledovat její vývoj v těchto čtyřech obdobích:

I. Literatura v období absolutistických reforem a vzniku národního hnutí (od let sedmdesátých 18. století do roku 1805).

II. Literatura v období napoleonských válek a reakčního absolutismu po vídeňském kongresu (od roku 1806 do roku 1830).

III. Literatura v období vzniku a rozvoje revolučních sil v letech 1830 až 1848.

IV. Literatura v období revoluce v roce 1848 a v období dočasného potlačení jejího výsledku v letech padesátých.

Každému tomuto období, danému historickou situací, odpovídala i určitá etapa v rozvoji české obrozené literatury. V prvním období se s pomocí soudobé vědy konstituovaly *základy obrozené literatury*, upevňovala se jazyková i prozodická stránka literárního projevu, navazoval se kontakt se starší tradicí. Nový obsah dával nový charakter i soudobým knížkám lidového čtení a pozvolna pronikal též do pokusů vyrovnat stav české literatury se soudobou literární kulturou určenou feudální společnosti. V druhém období si kladla obrozená literatura vyšší cíle ve snaze prokázat, že český jazyk, hodnocený v dané chvíli jako nejvýznamnější znak národa, je schopen vyrovnat se jazyku vyspělých literatur. Zároveň se vytvářely hlavní obrysy *obrozené ideologie*, opírající se o nové zhodnocení jednak starobylé české i slovanské kultury, jednak národní tvořivosti obsažené v lidové slovesnosti. V třetím období postupující zesílení národní společnosti spolu s rozvojem revolučních sil vytvářelo podmínky pro zaktuálnění literatury, pro její *sblížení se životem*. Vedle úsilí pomoci literaturou při formování nové společnosti a vedle prvních pokusů směřujících k zobrazení českého národního života vystupovaly do popředí ojedinělé pokusy zachytit subjektivní situaci člověka vymaňujícího se z feudálních představ a vystaveného všem rozporům soudobé společenské a ideologické situace, popřípadě pokusy zaktivizovat satiricky zahrocenou kritikou jeho vztah k této skutečnosti. Čtvrté období, určené revolučním rokem 1848, umožnilo vytyčit v literatuře *demokratický program* v celém rozsahu. Reakce v letech padesátých sice znemožnila plné rozvinutí tohoto programu, nemohla však zabránit jednak

dotváření obrozenských úkolů literárních při zobrazování českého národního života, jednak růstu demokratických sil, vycházejících z revoluce a projevujících se v literatuře zbystřeným smyslem pro sociální rozpory, sklonem k satíře nebo dokonce revolučním postojem. Na tyto podněty navazuje přímo nová generace spisovatelská, která se na sklonku let padesátých připravuje převzít vedení národní literatury, jež odstraněním absolutismu v roce 1860 získává nové podmínky pro svůj rozvoj.

Každé z uvedených období přináší vždy nové podněty k vytváření uměleckých koncepcí, které dostávají více méně vyhraněnou podobu stylovou a které se projevují též specifickými metodami uměleckého zobrazování. Pro prvé období, ovlivněné reformními tendencemi absolutního státu, jsou příznačné stylové *postupy klasicistické*, které byly v osvícenském pojetí adaptovány pro potřeby české literatury. V druhém období, charakterizovaném intenzívní touhou po překonání překážek v růstu české národní společnosti, vytvářely se stylové *postupy preromantické*, popřípadě *sentimentální*, jež vtiskovaly soudobým představám charakteristický umělecký výraz. V souvislosti s postupným zživotňováním české literatury v třetím období se vyhraňoval vedle sentimentalismu i *romantický postup* jako příznačný projev uměleckého úsilí dramatizovat konflikt mezi jedincem a společností, mezi soudobou touhou a skutečností. Revoluční praxe roku 1848 a porevoluční zkušenost využily romantických tendencí, ale zároveň přispěly ve čtvrtém období k posílení *realistických metod*, důležitých jak pro dokreslení a vystižení obrazu české národní společnosti, tak i pro satirické vyostření vztahu k soudobé společenské a politické situaci.

Takto se nám obrozenská literatura představuje jako složitý, ale svým způsobem zákonitý proces, plný tvůrčích úkolů, před které byli postaveni umělci a spisovatelé schopní přispět k jejich řešení. Ve všech obdobích se vytvářely buď zjevné, nebo zakryté fronty mezi tendencemi přispívajícími progresivnímu rozvoji české národní společnosti a tendencemi reakčními. Není ovšem snadné stanovit přesně hranici mezi těmito dvojími tendencemi. Záleží tu vždy na časovém momentu, neboť metody, které se objevily jako společensky prospěšné, měly v jiném čase a za jiných okolností zcela opačný společenský dosah. V rámci obrozenské literatury je možno například sledovat rozklad relativně progresivního reformního úsilí ze sklonku 18. století a v souvislosti s tím je možno zjišťovat nedostatečnost klasicistických prostředků při řešení úkolů spjatých s potřebami české literatury na počátku 19. století. Preromantický postoj, hledající v umění posilu a protiváhu k nedostatečné rozvinutosti soudobého českého národního života, měl jistě plné oprávnění v desátých a dvacátých letech 19. století, ale postupem doby mizely z něho prvky heroické a naopak přibývalo prvků sentimentálních, až se v předrevoluční situaci let čtyřicátých projevil zcela zřejmě jako postoj reakční. Obdobně lze ukazovat na jednotlivých osobnostech české literatury, jak jejich zásadní stanoviska nebo umělecká řešení,

kteřá jim zajistila trvalé místo v dějinách literatury, nebyla schopna zajistit jim podobný úspěch v situaci změněné, vyžadující nový pohled na skutečnost. Vztahuje se to do jisté míry i na Dobrovského, především však na Kollára.

Obrozená literatura — jako ostatně literatura vůbec — není jen trpným výrazem stavu společenského vědomí v dané epoše, ale je zároveň výsledkem tvůrčí aktivity spisovatelů hledajících cestu k uměleckému poznání a vyjádření životních problémů a pocitů své doby. Úroveň a charakter této literatury jsou tedy závislé na individuálních vlastnostech osobností vytvářejících literární díla, vlastní původce uměleckého zážitku čtenářů a tím společenského působení literatury. Obrozená literatura se mohla opřít o osobnosti a talenty nevšední síly a individuální výraznosti. Nebyly to jen osobnosti zajišťující této literatuře vnější, především jazykové podmínky jejího rozvoje — tak tomu bylo v případě Dobrovského nebo Jungmannově —, šlo však také o vynikající umělecké tvůrce, básníky, prozaiky a dramatiky. Umělecké působení Kollárovo, Čelakovského, Máchovo, Tylovo, Havlíčkovy, Erbenovo nebo Němcovy bylo toho druhu, že jejich díla buď cele, nebo aspoň některými svými částmi patří k živému dědictví české literatury dodnes čtenému a obecně známému. Ačkoli obraz dějin obrozené literatury, který zde předkládáme, klade si za cíl především vysvětlit v celkovém vývojovém přehledu historicky podmíněné a v podstatě nadindividuální vlastnosti literárních děl určitého typu a druhu, přece by nebyl celistvý, kdybychom nezachytili též individuální podmínky tvůrčího vývoje aspoň u těchto zde vyjmenovaných spisovatelů, kteří jsou shodně hodnoceni jako klasikové české literatury. Proto je jim věnována dvojitá pozornost: ve všeobecných kapitolách je na mnoha místech zachycena jejich účast na literárním procesu, který je sledován podle hledisek společenských, ideových nebo speciálně uměleckých, tj. podle jednotlivých literárních druhů, ve zvláštních kapitolách monografických umožňujeme pak sledovat jejich tvůrčí činnost celistvě z hlediska rozvoje jejich osobností. Abychom usnadnili čtenářům těchto dějin studium i ostatních spisovatelů obrozené literatury, kteří nemohou být takto celistvě probíráni podle hledisek životopisných, připojili jsme na závěr jejich abecedně uspořádaný přehled, který obsahuje základní životopisná fakta, bibliografii jejich děl a nejvýznamnější literaturu zabývající se jejich činností.

Na rozdíl od prvního svazku Dějin české literatury, sledujícího celé písemnictví na našem území, tj. literaturu krásnou a naukovou, literaturu psanou česky i latinsky, soustřeďuje se naše pozornost v tomto svazku (i ve svazcích, jež budou následovat) stále více jen k literatuře česky psané a k literatuře krásné. Je to dáno povahou předmětu. Proces konstituování novodobých národů vedl ke vzniku národní vědy a národní literatury, užívajících převážně národního jazyka. Rozvoj věd, především přírodních, byl již v 18. století tak mohutný a tak specifický, že nelze sledovat literaturu těchto věd bez jejich

dějin, tj. bez historické analýzy jejich odborných poznatků. Literatura krásná, odlišná od literatury naukové svou záměrně estetickou funkcí, jakož i charakterem svého poznání, zprostředkovaného formou uměleckého obrazu, stala se natolik samostatnou a výraznou složkou národní kultury, že si vyžaduje soustředěnou pozornost, přihlížející jak k její osobité povaze, tak k jejím společenským úkolům.

To ovšem neznamená, že jsme si nevšímali vztahů mezi literaturou krásnou a literaturou naukovou. Imponující stav naukové literatury, pěstované na našem území v 18. století německým a latinským jazykem, byl nesouměřitelný se zanedbaným stavem soudobé krásné literatury, bylo tedy nutno vyložit jej aspoň v celkových obrysech, měla-li být srozumitelná úloha, kterou tato věda, především filologie a historie, převzala při vytváření podmínek pro rozvoj literatury česky psané. Po této stránce má například činnost Dobrovského opravdu zakladatelský význam. Rovněž bylo nutné věnovat pozornost vzniku národní vědy, institucí a časopisů zajišťujících rozvoj všeho česky psaného písemnictví na našem území. Od konce dvacátých let 19. století, tj. v době, kdy Palacký žádal, aby se od filologického pojmání literatury přešlo k hodnocení obsahovému, a tedy i k věcné stránce jednotlivých vědních oborů, sledovali jsme pouze vztahy mezi literaturou krásnou a literaturou naukovou, naproti tomu jsme nemohli — s výjimkou oborů filologických, především literární vědy — nejen zaznamenávat, natož analyzovat nebo dokonce hodnotit odborné výsledky vědeckého bádání. Tato okolnost také rozhodla, že jsme ve zvláštních monografických kapitolách sledovali toliko autory krásné literatury nebo spisovatele mající zásadní vliv na rozvoj literatury krásné. Z odborných spisovatelů mají proto v tomto našem zpracování monografické kapitoly toliko Dobrovský a Jungmann a jsou v nich sledováni v omezeném rozsahu, převážně z hlediska svého vztahu k otázkám české literatury. Naproti tomu nebyly do monografických kapitol pojaty jiné významné osobnosti českého obrození, jako Jiří Procházka, František Palacký, Pavel Josef Šafařík, Jan Evangelista Purkyně, Jan Svatopluk Presl, poněvadž těžiště jejich významu leží v odborné nebo též v politické a publicistické činnosti. Palacký, Šafařík i Purkyně měli přitom živý vztah k literatuře krásné, sami v mládí psali nebo překládali básně, popřípadě dokonce zasahovali do živých otázek literatury. Tyto stránky jejich činnosti jsou však probrány dostatečně a úměrně k jejich významu v kapitolách sledujících všeobecný rozvoj literatury.

Pokud jde o literaturu krásnou, snažili jsme se sledovat ji v literárním procese, tj. ve všech proměnách, které vyplývají z podstaty její společenské funkce, z toho, že slouží společenskému styku, že vytýčuje společenské ideály, že vyjadřuje subjektivní nebo kolektivní cítění, že je formou poznání společenské skutečnosti. Tyto změny jsme sledovali v rámci jednotlivých literárních druhů, poezie, prózy a dramatu, s úmyslem ukázat, jak v každé epoše umělec-

ké vyrovnávání s novými potřebami života vede k změnám uměleckých žánrů, k hledání nových cest v uměleckém vyjadřování nových životních obsahů. Takto může náš výklad postihovat vztah mezi životem a literaturou přímo v oblasti její umělecké specifičnosti. Uvedené pořadí literárních druhů neznamená, že dáváme přednost poezii před prózou a dramatem; jevílo se však nejúčelnějším pro obrozenskou literaturu, kde s výjimkou období čtvrtého vyjadřovala poezie nejplněji obrozenské ideje a životní tužby.

Naše zpracování dějin obrozenské literatury se snažilo mít na mysli postavení, které toto období zaujímá v našem literárním dědictví. Je pochopitelné, že četné ideologické představy, vlastní lidem obrozenské epochy, jsou nám dnes cizí a že jsou vysvětlitelné právě jen historickou situací, vyvolávající tyto představy. Bez zřetele na uměleckou působnost klasických děl obrozenské literatury, jakými jsou například Čelakovského Ohlas písní ruských, Máchův Máj, Tylův Strakonický dudák, Havlíčkovy satiry, Erbenova Kytice nebo Babička Boženy Němcové, má však obrozenská literatura jako celek stále živou přitažlivost, je v jistém slova smyslu morální hodnotou, má výchovnou působivost. Jsou v ní velmi intenzívně přítomny dva aspekty, které jí dávají společensky tvořivý charakter. Je to především výrazné úsilí překonávat uplatněním demokratických hledisek zastaralé formy feudálních společenských vztahů, popřípadě proti nim přímo bojovat v romantických ideových vzpourách nebo nakonec v buržoazně demokratické revoluci roku 1848. Zároveň s tímto činitelem negujícím existující řád vystupoval průběhem celého obrození do popředí i činitel formující, vytvářející na úrovni nových společenských vztahů zárodky nových hodnot významu celonárodního. Obrozenskou společnost si ovšem nemůžeme představovat jako jednotnou, přestože usilovala o národní integraci. Toto úsilí nemohlo odstranit rozpory, které existovaly jako pozůstatky feudálního řádu, ani ty, které vznikaly nově s pronikáním vztahů kapitalistických. Tyto rozpory také způsobily, že docházelo ke krizím, které nebyly vždy řešeny v souladu s revolučními zájmy lidu. Ale fakt, že se podařilo ještě v údobí bojů s feudalismem vytvořit takřka z ničeho v rozmezí šedesáti let a v ovzduší zřejmě deklasovanosti českého živlu značně vyspělou a přitom osobitou národní literaturu, je sám o sobě vzrušujícím svědectvím tvůrčí lidské práce, jež si vynucuje pozornost a obdiv a právem naplňuje příslušníky národního kolektivu pocitem hrdosti. Připomeneme-li, že národní literatura byla v obrození nejvýznamnějším projevem národní aktivity, že suplovala i všechny ostatní atributy národní suverenity, tj. samostatnost politickou, územní a ekonomickou, pak oceníme tím spíše historický dosah tvůrčího vzepětí obrozenských spisovatelů.

Obrozenská literatura má příznačné rysy „počátků“, šlo o první fáze ideového rozletu vyrůstajícího z objektivních možností nástupu nové třídy, která usilovala o osvobození ze společenských pout starého světa. Teoretici buržoaz-

ních revolucí vyslovovali, jak ukázal již Engels a jiní, své ideje se subjektivním přesvědčením, že budou prospívat lidstvu jako celku, že přinesou osvobození všem potlačeným třídám. Zpravidla teprve mnohem později bylo zjevné třídní jádro těchto idejí, popřípadě zvítězivší buržoazie sama zbavovala své ideje jejich revolučnosti. Tato okolnost však nikterak nezmenšuje hodnotu humanistických prvků v subjektivních úmyslech tvůrců těchto idejí. Ideje národního obrození, vyslovované většinou ve formě uměleckých obrazů a soustředěné jak k vytváření lidštějších vztahů společenských, tak především k uplatnění národní rovnoprávnosti, nemají zpravidla revolučně vyhraněný charakter, přesto si však uchovávají humanistický obsah, neboť vznikaly ještě dříve, než se česká národní společnost zformovala ve své buržoazní podobě; vycházely tedy zpravidla ze subjektivní touhy obecně lidského dosahu. Není nesnadné odkrýt dnes v těchto idejích třídní prvky, popřípadě utopičnost nebo dokonce naivnost obrozenských představ. Poezie není však věda a prvek subjektivní má v ní významnou úlohu: působí na nás svou umělecky emocionální a obecně lidskou silou i tehdy, když je dobově omezen nebo „naivní“. V obrozenské poezii bývá nadto tento subjektivní prvek velmi často spojován s vůlí prospět osvobozenec-kému boji. Lze říci, že osvobozenec-ké úsilí je dominantním prvkem v obrozenské tematice, a obrození bylo také takto pojmáno přímo představiteli obrozenské literatury. Jestliže si v osvobozenec-kém boji nepočínali vždy s revoluční důsledností, bylo to určováno i objektivní situací, jež byla navíc komplikována otázkou národnostní. Zájmy národně osvobozenec-ké přiváděly sice obrozenské spisovatele do jednoho šiku s jinými porobenými národy (především slovanskými), znesnadňovaly však v roce 1848 zaujetí rozhodného stanoviska v revolučním protifeudálním boji po boku národů, jejichž vládnoucí třídy ohrožovaly rovnoprávné postavení národnosti české nebo slovenské.

Literatura národního obrození byla již často a z rozličných hledisek studována. Nerozhodoval jen odborný zájem literárněvědný, ale v obrození se hledala posila pro jednotlivá ideová nebo přímo politická hnutí v buržoazní společnosti. Právě proto, že obrození bylo výchozí a spíše ideovou než v pravém slova smyslu politickou etapou buržoazní epochy českých dějin, etapou plnou nadějí a snů o krásné národní budoucnosti, podněcovalo to později jednak k využívání těchto představ pro cíle politického boje, jednak k přehodnocování smyslu obrozenského ideového úsilí, jednak k elegické konfrontaci neuspokojivých výsledků s původními ideálními představami. Již v padesátých letech byl sveden zápas o aktuálnost obrozenských tradic. Zatímco Jakub Malý v duchu svého reakčního stanoviska vybízel k návratu k osvědčeným metodám staršího obrození doby Jungmannovy, jež dosáhla velkých úspěchů v tichosti a nevýbojně, přihlásili se spisovatelé kruhu Májového v duchu svého demokratismu k odbojnému gestu Máchovu, spatřující v něm předobraz svého vztahu k soudobé skutečnosti. Pozitivistická věda postavila později proti nacionálnímu

Jungmannovi Dobrovského jako předchůdce svých vlastních poznávacích metod. Současně bylo v devadesátých letech v koncepci Masarykovy České otázky obrození zbavováno konkrétního a historicky podmíněného obsahu, byly vyzdvihovány obecné rysy jeho humanismu, jež měly pomáhat zastřít nebo překlenout soudobé třídní rozdíly. Obrození bylo vykládáno jako navazování na náboženskou reformaci, především českobratrskou, jako ideologie svou podstatou nerevoluční. Havlíček nebyl již slaven za svou protifeudální satiru a jako mučedník národního boje, ale pro svůj protirevoluční postoj v roce 1848.

Byly ovšem i jiné koncepce a uplatňovala se i jiná hlediska. Někteří spisovatelé, jako Jirásek nebo Rais, znepokojeni rozkladem buržoazní společnosti, ohrožujícím zájmy národního boje, nastavovali této společnosti zrcadlo románovými oslavami obrozené buditelské víry a tvořivé práce. Mladá generace konce století, zklamaná velkými frázemi buržoazní politiky, spatřovala však pouze v Máchovi kongeniální básnický výraz své vnitřní situace. V 20. století byl v obrození znovu vyzvednut nacionalismus, nebyl však v koncepci Pekařově a jeho následovníků spojován s tradicemi protifeudálního boje, nýbrž byl proti duchu logiky dějin vyvozován z barokního vlastenectví balbínovského, popřípadě dokonce z teritoriálního vlastenectví české šlechty.

Připomněli jsme jen několik vybraných příkladů a teorií, které se v žádném případě nemohou stát východiskem našeho přístupu k obrození. Literární věda učinila sice zásluhou Jaroslava Vlčka, Jana Jakubce, Josefa Hanuše, Jana Máchala a jiných velmi mnoho pro poznání obrozené literatury, byl sebrán ohromný materiál a též jednotlivým osobnostem obrození byla věnována velická pozornost (především Dobrovskému, Máchovi, Havlíčkovi a Němcové), přece však sám výklad obrození byl pochybený již při určování historických příčin obrozené literatury. I Jaroslav Vlček, který měl kladný vztah k pokrokovým idejím obrozené literatury, viděl v těchto idejích (aplikovaných, jak soudil, obvykle podle cizích, většinou západních vzorů) hybné síly všeho dění, zapomínaje, že jejich zrod i jejich přijetí bylo motivováno domácími společenskými procesy a že uplatnění těchto idejí bylo jen tehdy možné, mohlo-li se opřít o živé společenské zájmy. Tak se stalo, že obrození, jedno z nejkladnějších období české literatury, nebylo vykládáno z jádra svého životního obsahu, ale vždy z idejí vzniklých jindy nebo jinde, buď v reformaci, nebo v baroku, nebo v pokročilejším ovzduší západní kultury.

Historický materialismus odstraňuje nedostatky těchto výkladů již na základě výchozích tezí své metody. Je pro nás samozřejmé, že při výkladu forem obrozené literatury vycházíme z životní reality a ne z idejí nebo z uměleckých směrů předem definovaných. Na rozdíl od předcházejících generací literárně-historických nepředstavuje pro nás obrození „počátky“ k dějinné epoše, v níž žijeme, máme tedy možnost podívat se na jeho průběh bez zkreslujících zřetelů, které naše předchůdce tísnily. Máme dokonce možnost historicky zdůvodnit

rozdíly mezi humanistickými představami obrozenských spisovatelů a nehumanistickou realitou buržoazní společnosti na sklonku 19. století a na počátku 20. století. Ani my se ovšem nechceme dívat na obrození jen objektivisticky, bez zájmu o životnost jeho hodnot, jež tvoří významnou součást naší národní kultury. Ve své knížce *Komunisté dědici velikých tradic českého národa* věnoval Zdeněk Nejedlý velkou pozornost obrození, vědom si toho, že ideové a umělecké hodnoty uložené v obrozenské literatuře představují i pro společnost socialistickou stále bohatý a inspirující zdroj zážitků. Poznávání a vědecké vysvětlování těchto hodnot nemůže však jít po cestě vyšlapané starší literární historií. Zkušenost ukázala, že nový pohled na obrozenskou literaturu vyžaduje vždy novou analýzu materiálu a zpravidla i průzkum nového materiálu, dosud přehlíženého. I když se marxistické studium obrozenské literatury může opřít o některé průkopnické práce Zdeňka Nejedlého, Bedřicha Václavka a Julia Fučíka, přece jen syntetický vědecký výklad je spjat s četnými potížemi, které sotva mohou být překonány bez rizika dílčích neúspěchů jedním pokusem, jakým je toto naše společné dílo. Psali jsme je s vědomím, že tento první pokus nebude pokusem posledním.\*)

Bibliografické poznámky zde uváděné za jednotlivými kapitolami nevyčerpávají všechnu literaturu, soustřeďují se jen na základní práce, které umožňují prohloubit studium jednotlivých otázek obrozenské literatury. Tyto poznámky neuvádějí také příslušné stránky v souhrnných dějinách Vlčkových a Jakubcových, kde je možno se snadno orientovat podle obsahů a rejstříků. Bibliografie týkající se života a díla jednotlivých autorů je uváděna buď za kapitolami věnovanými jednotlivým spisovatelům, nebo v Soupise spisovatelů umístěném na konci této knihy. — Seznam běžných zkratk časopisů je uveden na str. 603.

Nejstarší zpracování dějin obrozenské literatury měla charakter převážně bibliografický; cenné poučení po této stránce poskytuje dosud 2. vydání *Historie literatury české* J. Jungmanna z r. 1849 a *Dodavky a doplňky k Jungmannově Historii literatury* (1869—1871) vydané I. J. Hanušem; bibliograficky informuje i *Ouplný literaturní létopis* J. V. Michla z r. 1839 (o letech 1825 až 1837) a *Knihopisný slovník* Fr. Douchy z r. 1867. *Životopisy jednotlivých obrozenských spisovatelů* v knize J. E. Sojky *Naši mužové* (1862—1863; nové vydání K. Cvejna z r. 1953) a v knize *Přední křisitelé národa českého* (1883—1884) od A. Rybičky. — *Soupis bibliografií novin a časopisů vydávaných na území Československé republiky* (1959) uspořádal K. Malec. O časopisech nejlépe informuje M. Laiske, *Časopisectví v Čechách 1650—1847* (1959), *Dějiny časopisů a novin* podává J. Volf v *Čs. vlastivědě VII* (1933) a V. Klimeš, *Počátky českého a slovenského novinářství* (1955).

K napsání dějin obrozenské literatury se připravoval K. Sabina; je autorem četných pří-

\*) *Poznámka redakční.* Překlady německých nebo latinských knižních titulů jsou uváděny toliko v monografických kapitolách jednotlivých autorů (Dobrovského, Jungmanna apod.), popřípadě v Soupise spisovatelů (tj. u těch, kteří nemají samostatné monografické kapitoly). Obdobně jsou jen na těchto místech uváděna u dramatických her vždy obě data, tj. nejstaršího známého provedení a knižního vydání. O kontrolu titulů a dat v celém díle pečovali vedle autorů Rudolf Havel a Miroslav Laiske. Při stylistickém a jazykovém sjednocování celého rukopisu spolupracoval s redaktorem Rudolf Skřeček, korektury četli spolu s autory Břetislav Štorek a Jarmila Víšková. Data o některých spisovatelích z konce 18. století ochotně poskytl František Bařha.

pravných studií, z nichž většinu otiskl J. Thon ve Vybraných spisech K. Sabiny (v 2. a 3. svazku, 1912, 1916); po školní příručce K. Tieftrunka Historie literatury české (3. vyd. 1885) a po odborně neujasněném pokuse Fr. Bačkovského (Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové I, 1886) vytvořil teprve J. Vlček a jeho škola soustavný obraz obrozenské literatury; po stránce metodologické byl ovlivněn pozitivismem. J. Vlček v II. díle svých Dějin české literatury (1. část 1893, 2. část 1914) dospěl k čtyřicátým létům 19. století; poslední vydání těchto Dějin z roku 1930 obsahuje doplňkový bibliografický soupis literatury o obrození, pořízený M. Heřmanem a dovedený až do dnešní doby. Zatímco těžiště Vlčkových Dějin tkvělo v charakteristikách jednotlivých ideových proudů a osobností, soustřeďoval se J. Jakubec ve svých Dějinách literatury české (zvláště v 2. vydání, svazek 2 z r. 1934 — sahá „od osvícenství po družinu Máje“) k utříděnému popisu všech jevů a postav obrozenské literatury. Zvláště cenné jsou vyčerpávající přehledy a rozborů odborné literatury pojednávající o jednotlivých otázkách obrození; i dnes poskytnou užitečnou informaci. Ještě hlouběji v poznání obrozenské literatury chtělo dospět kolektivní dílo členů Vlčkovy školy, Literatura česká 19. století; vyšlo za redakce Vlčkovy v l. 1902—1907 ve čtyřech svazcích, prvé dva díly vyšly znovu v přepracovaném 2. vydání za redakce Jakubcovy r. 1911 a 1917. Obrozenskou literaturu zpracovali v tomto díle J. Vlček, J. Jakubec, J. Máchal, J. Hanuš, J. Kamper, K. Hikl, A. Novák, J. Kabelík a Z. V. Tobolka.

Na pojetí těchto základních děl pozitivistické školy mělo značný vliv hledisko srovnávací a hledisko vlivů. Uplatnilo se v četných pracích sledujících vzájemné vztahy mezi literaturami jednotlivých národů a mezi jednotlivými spisovateli. Z prací vztahujících se na celé národní obrození jmenujme aspoň práci M. Murka *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik* (1897) a základní práci v oboru literárních styků česko-polských, M. Szykowského *Polskou účast v českém národním obrození I—III* (1931, 1935, 1946).

V opozici k pozitivistickému hledisku zpracoval obrození ve 4. vydání svých *Přehledných dějin literatury české* (1936—1939) A. Novák; vycházejí z pozic nacionalistických zaměřil se na duchovní a slohový výraz jednotlivých epoch nebo spisovatelských individualit.

Buržoazní historiografie velmi často probírala otázky vzniku národního obrození. Z vlivů a rozšíření vyspělých idejí západních vyložil obrození Vlček v článku *Naše obrození* v *Rozpravách filologických* 1893, T. G. Masaryk osvětlil svou tezi o uvědoměném navazování na reformaci v *České otázce* (1895); v duchu názorů J. Pekaře (vyložených po prvé v kritice Masarykova stanoviska v *ČČH* 1912) vykládal vliv šlechty na vznik obrození J. Hanuš v knize *Národní muzeum a naše obrození* (1. díl 1921, 2. díl 1923) a vliv balbínské vlastenectví J. Strakoš v knize *Počátky obrozenského historismu* (1929).

Dějiny obrození jako dějiny české národní společnosti vedené buržoazií pojal po prvé Z. Nejedlý ve své monografii o Bedřichu Smetanovi a teoreticky vyložil v úvodu k 1. dílu T. G. Masaryka (1930). Historické základy celého procesu jsou dnes marxisticky osvětleny v 1. svazku *Přehledu československých dějin*, díl 1 do r. 1848 (1953), kde je uvedena i ostatní literatura historická. Ideově politické myšlení v procesu obrození sledoval K. Kosík v knize *Česká radikální demokracie* (1958). Souvislý výklad historického dění v obrození podává kniha J. Kočího *Naše národní obrození* (1960).

Starší názory na obrození jsou registrovány v souboru studií *České obrození* od A. Pražáka (1948). Základními otázkami obrozenské literatury se zabývají stati F. Vodičky v knize *Cesty a cíle obrozenské literatury* (1958), které byly přípravnými studiemi při zpracovávání koncepce těchto dějin obrozenské literatury. Obrození jsou věnovány též *Studie o jazyce a literatuře národního obrození*, jež vyšly ve *Sborníku Vysoké školy pedagogické* v Praze 1959.